

PALMOTIČEV »PAVLIMIR« I SHAKESPEAREOVA »OLUJA«

Josip Torbarina

Baveći se Shakespeareom nekoliko decenija uvijek sam nastojao isticati moguće veze između njega i ove naše obale i starije hrvatske književnosti. Što se obale tiče, možemo biti sretni i ponosni da je Shakespeare postavio radnju svoje najbolje komedije na morsku obalu Ilirije. Svi se komentatori, pa i engleski, slažu da je pod imenom Ilirije Shakespeare mislio današnju Jugoslaviju i posebno njezinu morsku obalu. Ali gotovo svi se ti komentatori slažu i u tome da je Shakespeareova Ilirija neka neodređena, fabulozna, fantastična i nebulozna zemlja kao što je i ona Bohemija ili Češka s morskom obalom u koju je Shakespeare smjestio dio svoje *Zimske priče*, a koja Bohemija morske obale uopće nema. Neki moji suradnici, u prvom redu Rudolf Filipović, i ja, pokušali smo dokazati da je Shakespeareov »Grad u Iliriji« u kojemu se odigrava njegova *Dvanaesta noć* ili *Na tri kralja* ili *Bogojavljenjska noć* ili *Kako hoćete* — grad Dubrovnik o kojemu je Shakespeare mogao znati, i znao mnogo više nego što se obično pretpostavlja.

Što se književnih veza tiče, prije desetak godina, na dubrovačkom simpoziju u povodu 400. godišnjice smrti Marina Držića, pokazao sam kako je naš komediograf u svojim pastirskim igrama i komedijama, pola stoljeća prije Shakespearea, obradio neke motive i teme koje je i Shakespeare kasnije obradio u nekim svojim djelima. Kad bi se moglo pretpostaviti da je Shakespeare kojim slučajem znao hrvatski, mogla bi se napisati debela doktorska disertacija o utjecaju Marina Držića na Wil-

liama Shakespearea. Dakako da bi ta teza bila apsurdna. Tada sam samo želio postaviti Držića u kontekst evropske književne i kazališne tradicije i upozoriti na to da su i on i Shakespeare crpili iz jednog zajedničkog vrela, iz evropske pastoralne tradicije i iz tradicije eruditne plautovske komedije. U tome je u neku ruku Marin Držić bio preteča Williama Shakespearea.

Prije dvije godine, na skupu »Dani hvarskoga kazališta« 1974, pokazao sam da je dubrovački pjesnik Savko Gučetić Bendevišević u svojoj drami *Dalida*, prije nego Lope de Vega i prije nego Shakespeare, obradio povijest Romea i Giuliette i, štoviše, da se Gučetićevim predloškom i uzorom, a to je drama *Adriana* Luigija Grota, od česti koristio i Shakespeare u svojoj tragediji.

Danas bih htio dodati još jednu kariku u lanac, možda i krhku, koji povezuje Shakespeareovo djelo s našom starijom književnošću. U okvirnu temu ovoga skupa, koja je »Drama i kazalište XVII stoljeća«, dobro se uklapa i tema ovog kratkog saopćenja u kojem kanim dovesti u vezu Palmotićeve *Pavlinnira*, koji je u Dubrovniku »prikazan prid Dvorom od družine isprazne 22. fevrara 1632«, sa Shakespeareovom *Olujom*, koja je na engleskom dvoru u Londonu prvi put prikazana dvadeset godina prije.

Da počnemo sa Shakespeareovom dramom. Danas se općenito vjeruje da je Shakespeare poznao tri suvremena opisa brodoloma koji se zbio na obalama Bermudskog otočja kasno u srpnju godine 1609. i da su mu ti opisi dali poticaj da napiše svoju *Olju* u kojoj se njima i koristio. No to je samo sporedan izvor njegove drame. On tu nije mogao naći priču o svrgnutom milanskom vojvodi, čarobnjaku Prosperu, koji sa svojom malom kćerkom Mirandom dolazi na pusti otok i tu sam u progonstvu živi, i o tome kako, nakon deset godina, na taj isti otok, kao brodolomac, dolazi sin napuljskog kralja Ferdinand koji se na prvi pogled zaljubi u Mirandu kao i ona u njega.

Gdje je Shakespeare sve to našao? Jer komentatori ne dopuštaju da bi on sam bio mogao ili htio izmisliti fabulu za jednu svoju dramu; što zapravo nije daleko od istine.

Već je godine 1747, u svom izdanju Shakespeareovih drama, William Warburton (1698—1779) nabacio pretpostavku da je fabula za *Olju* posuđena »od nekog talijanskog pisca« (*from some Italian writer*). Kasnije u istom stoljeću, 1781. godine, engleski je pjesnik i književnik historičar Thomas Warton (1728—1790), u svojoj poznatoj »Povijesti engleske

poezije» (*History of English Poetry*, III, 477) napomenuo da je jedna talijanska novela, koja je objavljena godine 1586. a ima naslov *Antonio e Isabella*, vjerojatno bila Shakespeareov uzor.

Warton doslovce kaže: »Doznao sam od pokojnog gospodina Collinsa da se Shakespeareova *Oluja*, za koju još nije utvrđen izvor temelji na toj popularnoj noveli«. Ta je novela kasnije pronađena, ali se ispostavilo da nema veze sa Shakespeareovom *Olujom*. Spomenuti William Collins (1721—1759), jedan od boljih engleskih pjesnika 18. stoljeća, bio je dobar poznavalac talijanske književnosti i revan čitalac renesansnih novela, ali je potkraj života gubio pamćenje, a na samom kraju izgubio i pamet, tako da nije čudo što se očito zabunio u naslovu spomenute novele i zamijenio je s nekom drugom. »No«, veli dalje Warton, »premda se ta informacija kod ispitivanja pokazala neispravnom, iz nje se može izvesti koristan zaključak, da Shakespeareovu fabulu treba tražiti u nekoj talijanskoj noveli«. Tu istu informaciju prenosi u skraćenom obliku i Edmund Malone (1741—1812) u svom izdanju Shakespeareovih djela godine 1790.

Dok se za »izgubljenom« novelom tragalo i još uvijek traga, već davno se ustanovilo da dva djela s početka 17. stoljeća, i to jedna njemačka drama i jedna španjolska pripovijetka, pokazuju napadne sličnosti s fabulom Shakespeareove *Oluje*, i da nam ta dva djela, zajedno s *Olujom*, mogu pomoći da rekonstruiramo sadržaj izgubljene novele.

Njemačka drama ima naslov *Die Schöne Sidea*, a napisao ju je u Njemačkoj dosta poznati dramatičar iz Nürnberga Jakob Ay rer (1543?—1605), nasljedovač Hansa Sachsa, a čini se da je i sam bio majstor pjevač. Ostavio je oko 70 drama, pokladnih igara, »komada s pjevanjem» (*Sigspiele*) koji su godine 1618. zajedno objavljeni pod naslovom *Opus Theatricum*. Ay rer je bio pod jakim utjecajem družina engleskih glumaca koje su u 16. i 17. stoljeću odlazile na dulje turneje po Njemačkoj. Osim spomenute srodnosti njegove drame *Die Schöne Sidea* s *Olujom*, spominje se da još dva njegova komada (*Die Schöne Phaenicia* i *Comedia von zweyen Brudern aus Syracusn*) imaju očito zajednički izvor kao i Shakespeareove komedije *Mnogo vike ni za što* i *Komedija zabuna*.

Španjolska pripovijetka, koje fabula podsjeća na Shakespeareovu *Oluju* i na Ay rerovu *Sideju*, sadržana je u zbirci novela koja ima naslov »Zimske noći« (*Noches de Invierno*), a napisao ju je Antonio de Eslava. Knjiga je objavljena u Pamploni 1609. godine, a iste je godine preštampana u Barceloni. Pripovijetka koja nas ovdje zanima nalazi se u četvr-

tom »poglavlju« Prve noći »gdje se priča o nasilju kralja Nikifora, o spaljenju njegovih lađa i o čarobnjačkom umijeću kralja Dardana« (*Primera noche de invierno, Capitulo quatro, do se cuenta la sobervia del Rey Niciforo, y incendio de sus naves, y la Arte Magica del Rey Dardano*). Primijećeno je u literaturi o Shakespeareu da su i on i Ayrer i de Eslava radili nezavisno jedan od drugoga i da mora da su sva trojica crpli iz jednog zajedničkog izvora.

Belgijski je profesor Henri Grégoire zaslužan što je, čini se, taj izvor pronašao. On je već godine 1935. u sofijskom »Bulletin de l'Institut archéologique bulgare« objavio studiju pod naslovom *L'origine bulgare de la »Tempête« de Shakespeare*. Tu istu raspravu on je pet godina kasnije (1940), pod naslovom *The Bulgarian Origins of »The Tempest«*, na engleskom prijevodu objelodanio u časopisu »Studies in Philology« (XXXVII, str. 236—256) koji izdaje University of North Carolina, Chapel Hill (U. S. A.). Tiskana, na francuskom jeziku u bugarskom časopisu, ta studija nije odmah zapažena među proučavateljima Shakespearea; a i kad je godine 1940. na engleskom jeziku objavljena u Americi, nije dobila onaj publicitet koji zaslužuje, vjerojatno zato što je već tada gotovo u cijeloj Evropi bjesnio drugi svjetski rat. Danas je ipak velik broj odličnih stručnjaka ili bez rezerve prihvatio hipotezu profesora Grégoirea (npr. Hardin Craig, *An Interpretation of Shakespeare*, New York, 1948, str. 346—347) ili je bar ozbiljno uzima u obzir (npr. Frank Kermode, u Predgovoru svom izdanju *Oluje, The New Arden Shakespeare*, London, 1954, str. LXVI) i dopušta mogućnost da je krajnji izvor fabule za *Oluju* bio Ljetopis popa Dukljanina (Priest of Dioclea ili Diocleas Presbyter).

U svojoj studiji Henri Grégoire dokazuje, mislim uvjerljivo, da su konačan izvor za svoja spomenuta djela i Ayrer i de Eslava i Shakespeare posredno imali u nekim epizodama iz povijesti Bizantije i Južnih Slavena koje se mogu naći sakupljene iz ranijih kronika, napose iz Ljetopisa popa Dukljanina, u djelu *Il Regno degli Slavi* koje je napisao Dubrovčanin Mavro Orbini i objavio u Pesaru godine 1601. »Moja je hipoteza«, veli Grégoire, »da se izgubljena talijanska novela temelji na historijama iz Orbinija, i da je ta novela bila zajednički izvor i Ayrerove drame *Die Schöne Sidea* i četvrte pripovijetke Eslavinih *Noches de Invierno* i Shakespeareove *Oluje*« (o. c., str. 237).

Već sama činjenica što je Shakespeare za jednu od svojih najboljih drama posredno crpio fabulu iz jedne naše srednjovjekovne kronike, za

nas je od velikog značenja. No možda je još zanimljivije to što je dubrovački pjesnik Džono Palmotić (1607—1657) iz tog istog izvora djelomice uzeo građu za svoju dramu *Pavlimir*. U njoj se priča kako je Pavlimir, unuk prognanoga kralja Radoslava, koji se pred buntovnicima morao nekoć skloniti u Rim, stigao sa svojom družinom iz Rima u Gruž, i pošto je s pomoću pobožnoga pustinjaka Srđa svladao sve zapreke prouzrokovane od zlih duhova Tmora i Sniježnice zauzeo prijestolje svojih djedova, i, zaručivši se sa Srđevom nećakinjom Margaritom, sprema se da osnuje nov grad Dubrovnik.

Već je iz ovoga kratkog sadržaja očito, kao što je i općenito utvrđeno, da je Palmotić poznao Ljetopis popa Dukljanina ili neposredno ili posredno preko Orbinija. Poznato je također da se, pišući *Pavlimira*, Palmotić služio i dubrovačkom legendom o sv. Ilaru. Isto tako udara u oči da opći obrisi Palmotićeve fabule u glavnim crtama podsjećaju na Shakespeareovu *Oluju*. Prvi je, i koliko znam jedini, već godine 1835. doveo u vezu Palmotića sa Shakespeareom Ivan Souvan u svom članku *Shakespeare in Ragusa* (*»Agramer Zeitung«*, br. 160 i 161), ne sluteći da podudarnosti između *Pavlimira* i *Oluje* potječu iz činjenice što im je krajnji izvor zajednički. Suovan je opet o toj temi usput pisao i u povodu »premijere« *Pavlimira* u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu godine 1896. (*»Agramer Zeitung«*, br. 201), a na nju se ponovno vratio godine 1908. u istom zagrebačkom listu (*»Agramer Zeitung«*, br. 49) člankom koji ima isti naslov kao i njegov članak pisan 23 godine ranije (*Shakespeare in Ragusa*).

Osim općih podudarnosti u fabuli, između *Oluje* i *Pavlimira* ima i nekih sličnosti u pojedinostima koje možda nisu slučajnost. Zasad bih podsjetio samo na to da se prvi prizor Shakespeareove *Oluje* odigrava na palubi broda koji plovi po burnome moru usred gromova i munja, a na njemu se voze napuljski kralj Alonso, njegov sin Ferdinand, njegov brat Sebastian, njegov vjerni savjetnik Gonzalo i Prosperov zao brat Antonio koji ga je svrgnuo s vlasti. Nevrijeme je svojim umijećem izazvao čarobnjak Prospero, da bi se brod potopio, a brodolomci bili prisiljeni tražiti spas na njegovu pustom otoku. Na sličan način, na samom početku *Pavlimira*, u skazanju prvom činjenja prvog, opisuje se oluja koju su po nalogu »kralja od vilenika« Strmogora izazvali vilenik Tmor i vilenica Sniježnica s namjerom da potope brodovlje na kojemu Pavlimir plovi prema Dubrovniku.

Osim toga, neke osobe u Palmotićevoj drami imaju, dakako na višem planu, odgovarajuće likove u Shakespeareovoj *Oluji*. Tako bi se s malo truda moglo ukazati na krvnu vezu koja postoji između Palmotićeve Pavlimira i njegove Margarite, s jedne strane, i Shakespeareova Ferdinanda i njegove Mirande, s druge. Moglo bi se eventualno upozoriti na još neke elemente koje je vjerojatno Shakespeare uzeo posredno iz *Ljetopisa popa Dukljanina*, a koji imaju odjeka i u Palmotićeve *Pavlimiru*. Ali tu ne smijemo tražiti ni očekivati velike dosljednosti. U Shakespeareovoj drami, na primjer, Prospero je zapravo glavni lik u kojemu je oličena Shakespeareova najzrelija vizija svijeta i u kojemu je, po mišljenju velikog broja kritičara, Shakespeare prikazao sama sebe. Prospero je suviše krupan i složen karakter da bi ga se moglo usporediti s Palmotićevevim pobožnim pustinjakom Srđem. No činjenica je da je krajnji i glavni izvor i Palmotićeve *Pavlimira* i Shakespeareove *Oluje* očito isti i, a to je osobito za nas značajno, da je taj izvor naš.

Osim povijesti o kralju Pavlimiru Shakespeare je u Orbinijevu djelu mogao naći, kao što i Henri Grégoire primjećuje, još jednu legendu prevedenu iz kronike popa Dukljanina koja ga je mogla još više zanimati. To je priča o slovinskom kralju Vladimiru kojega je Samuilo, car balkanskih Slavena, potkraj 10. stoljeća potukao i odveo u ropstvo u Makedoniju, u svoju prijestolnicu na Prespanskom jezeru, gdje se Vladimir kao sužanj upoznao i oženio s lijepom carevom kćerkom Kosarom i s njom se vratio u zavičaj na svoje prijestolje.

To sve bliže podsjeća na središnji zaplet Shakespeareove *Oluje* gdje odnos Prospero-Miranda-Ferdinand odgovara odnosu Samuilo-Kosara-Vladimir u Dukljaninovu Ljetopisu. Nije nimalo vjerojatno da je Shakespeare čitao taj ljetopis na latinskom originalu, ali je vrlo lako moguće da je poznao talijanski prijevod toga ljetopisa koji je sadržan u Orbinijevu djelu *Il Regno degli Slavi*, a koje je djelo, kao što sam već spomenuo, objavljeno u Italiji 1601. godine, dakle desetak godina prije nego što je napisana *Oluja*. U Shakespeareovoj drami dva motiva podsjećaju na dvije epizode koje potječu neposredno iz Orbinijeva djela, a posredno iz Ljetopisa popa Dukljanina. Prema tome nije više potrebno tragati za »izgubljenom« talijanskom novelom za koju nije vjerojatno da je bila Shakespeareov izvor.

Palmotić se u svom *Pavlimiru* ne osvrće na povijest o sužnju Vladimiru, ali je zato ta povijest odjeknula u kasnijoj hrvatskoj književnosti. U svom *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*, gdje nalazimo i »Pismu od Pavlimira«, Andrija Kačić Miošić, prema Orbiniju, naširoko priča o »Vladimiru drugom, kralju slovinskom XXVII« i u stilu narodne balade pjeva »Pismu od kralja Vladimira« na temelju koje je Petar Preradović napisao svoju dramu, zapravo operni libreto, *Vladimir i Kosara*.